

La importància de la toponímia en la generació d'identitat

Abans d'endinsar-nos en el tema d'aquesta ponència és important introduir algunes definicions prèvies:

- *toponímia*: branca de l'onomàstica que estudia els topònims;
- *topònim*: nom propi de lloc;
- *identitat*: conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa.

Els noms de lloc o topònims ens indiquen ja, a primer cop d'ull, quin és el pòsit cultural d'una regió geogràfica. Això és especialment cert a Cerdanya, on abunden els topònims d'origen iberobascoide, molts d'ells monosíl·labs, com Ur, Urtx, Grus, Llo, Ro, Ger, Lles, Er, però també Arànsers, Rigolisa, Olopte, Cereja o Saneja. Altres tenen origen suposadament romà o llatí medieval, com Puigcerdà, Bellver, Guils, All, Llívia, Queixans o Meranges. I alguns són moderns, com la Molina, la Vinyola, Bourg-Madame, Font-romeu o Martinet.

Cerdanya sempre ha estat terra de pas i hi trobem topònims molt antics iberobascos i romans, també germànics, algun d'àrab, llatins medievals i catalans moderns, cosa que ens diu que la nostra terra està habitada des de molt antic, com també ho corroboren els diferents jaciments paleolítics, neolítics i posteriors que trobem a la comarca.

De vegades, la toponímia esdevé clarament una senya d'identitat molt tossuda. Per exemple, quan els habitants d'un determinat indret s'obstinen a escriure el seu topònim d'una manera i la grafia oficial és una altra. A Cerdanya tenim els casos ben coneguts d'Arànsers (oficial) i Aransa (popular), Mússers (oficial) i Mus-sa (popular), o fins i tot, Sansors (oficial) i Sampsors (popular).

Aquestes dicotomies poden produir-se per diversos motius entre els quals hi ha el fet que la grafia popular és una denominació molt antiga que s'ha anat transmetent de generació en generació, si bé no ha estat acceptada pels lingüistes per algun determinat motiu.

De vegades, les motivacions que dona la gent de l'indret són fantasioses o com a mínim curioses. En el cas de Mussa i Aransa, molts diuen que les escriuen així per evitar que els forans les pronuncïin malament (*Mussér, *Aransér).

I en el cas de Sansor, alguns diuen que el nom de Sampsor té a veure amb el personatge bíblic de Sampsó, cosa poc probable, però molt acceptada a la zona. Altres, en canvi, afirmen que és la forma antiga del topònim i que així constava als documents antics. De fet, si reculem prou en el temps, trobem fins i tot formes com Zancurri, que poc tenen a veure amb Sampsor.

Fins i tot, en els casos aparentment més importants, es produeixen fenòmens identitaris curiosos. Aquest és el cas que dona nom a la comarca: Cerdanya. Oficialment, la denominació seria la Cerdanya, però aquí solem emprar molt més sovint Cerdanya, sense l'article definit.

A més a més, quan parlem del gentilici, tot i que l'oficial és *cerdà*, la gent del territori fa servir també molt sovint el terme *ceretà*, que és el nom de l'antic poble ibèric que habitava la comarca en l'edat antiga. De fet, quan es va voler crear un centre d'estudis comarcals, se'l va batejar com a Institut d'Estudis Ceretans i, quan es parla de l'equip d'hoquei sobre gel local, es parla dels *ceretans*, quan realment *ceretà* és el gentilici de la població vallespirenca de Ceret. També, quan es va crear el Casino de Dalt, se'l va anomenar Casino Ceretà. En certa manera, *ceretà* dona un toc de distinció, com d'antiguitat i de noblesa, que el fa preferit a l'oficial *cerdà*. Amb això podem veure clarament com els topònims són també símbols i elements emocionals de la nostra identitat cultural.

Un altre cas menys polèmic, possiblement per la manca de població a la zona, seria el del pont de Solé o de Soler, que podem trobar escrit de les dues maneres, fenomen molt comú en català, tant en noms comuns com en noms propis.

Voldria tractar, abans d'entrar a parlar de la toponímia menor, del cas de la mercantilització dels topònims. Cada cop és més freqüent que alguns topònims acabin formant part d'una marca comercial. Aquest és el cas de la Molina i la Massella, que han esdevingut marques comercials d'estacions d'esquí, com passa també en menor manera amb l'estació d'Aransa (a Lles de Cerdanya) o amb Guils-Fontanera (a Guils de Cerdanya).

Algunes d'aquestes marques arriben a transformar el topònim original fins a fer-lo estrany. Així va passar a la Vall d'Aran amb Vaquèira ('lloc on s'estaven les vaques'), que per algun motiu estrany ha estat transmutat a Baqueira-Beret, nom d'una zona d'esquí de luxe. Avui se'ns fa estrany veure Vaquèira escrit amb è i amb v, segons l'ortografia aranesa.

La toponímia dels noms dels pobles és molt important a l'hora de crear identitat, perquè què hi ha que creï més identitat que el lloc que et va veure néixer?

Però la toponímia menor, la dels noms de camins, pujols, torrents, boscos, masos, prats, etc., és encara més rica i abundant que la toponímia major i, per desgràcia, a Cerdanya, està poc estudiada.

La toponímia menor dona moltíssima informació. Els noms dels pobles evolucionen amb els segles, segons els conqueridors o els interessos econòmics, que van i venen, però els noms dels llocs «petits» solen ser molt estables.

Un exemple rellevant el trobem en topònims com Castellot, Castell o Castellar, que solen indicar que en aquell lloc hi havia algun tipus d'edificació o poblat, i, habitualment, l'encerten de ple. Així, al Castellot de Bolvir, hi va aparèixer un poblat ibèric de grans dimensions i al serrat del Castellar, a Fontanals, també s'hi ha trobat un assentament ibèric.

En altres casos, els topònims fan referència a fets històrics, com el pas dels Contrabandistes o com la serra dels Llops o, fins i tot, Vilallobent, probablement derivat de *Vila Lupenti*: 'poble de llops', per l'abundància que d'aquests animals hi havia en aquells indrets en temps reculats.

També hi trobem barreges entre fets històrics i accidents geogràfics. Per exemple, el torrent de la Malúria, que indica que en aquell lloc hi va haver algun tipus de pesta o malaltia. De vegades, el torrent no és visible, però s'intueix i és quan hi ha un aiguat que la gent recupera lamentablement la memòria.

O, no cal dir-ho, indrets llegendaris, com el prat de les Bruixes, la roca del Gegant o el pont del Diable. D'aquests en tenim molts, a Cerdanya, com a tot Catalunya.

Els noms dels llocs poden perdurar segles. Així, per exemple, s'han pogut localitzar alguns despoblats o restes arqueològiques d'una certa importància, perquè el nom del lloc, conservat en la memòria popular i transmès de generació en generació, els ha preservats.

Lamentablement, en els temps moderns, en què la pagesia i l'accés al medi rural estan desapareixent, més enllà de l'anècdota d'anar a caçar bolets o de fer una cursa per la muntanya, la transmissió oral s'ha tallat, cosa que fa del tot necessari realitzar estudis locals per preservar el que resti de memòria antiga d'aquests noms de lloc. Passa una mica el mateix que amb l'etnobotànica i els noms i usos tradicionals de les plantes.

Pensem que un camí pot arribar a desaparèixer per l'acció del bosc o de les inclemències meteorològiques molt abans que desaparegui de la memòria popular. La gent sol ser molt conservadora i si a un determinat lloc li han dit sempre d'una determinada manera, li continuaran dient així.

Aquesta toponímia menor també és important per preservar la identitat. La gent que viu en el medi rural no només és d'un determinat poble, sinó que reco-

neix com a seus els noms dels masos propers, dels rierols, de les muntanyes, dels camins i dels prats. És el seu trosset de món, únic i irrepetible i diferenciat dels racons que habiten els veïns.

De fet, la toponímia és una mena de paisatge oral i interior del nostre veïnatge. Amb els ulls podem veure els camins, les muntanyes i els rius, però amb l'oïda i la memòria podem escoltar els noms antics de les coses, alguns dels quals tenen segles d'antigor i formen part indefectiblement del nostre patrimoni cultural i personal, i conformen, per descomptat, la nostra identitat i refermen el paisatge històric.

Per tant, la memòria històrica que proporcionen els topònims, siguin majors o menors, és importantíssima per preservar la memòria popular i per fixar la identitat dels pobles, i és obligació nostra transmetre a les futures generacions aquest ric llegat que hem rebut dels nostres antecessors. Cal mantenir, en la mesura del possible, els noms dels llocs sense variacions arbitràries, tot suposant que la mateixa llengua i la història ja els farà variar de manera natural, però no ens correspon a nosaltres fer experiments amb els noms de les coses antigues.

En aquest sentit, quan algunes forces polítiques proposen «castellanitzar todos los topónimos de España», el que realment estan prenent és uniformitzar-ho tot, sota una llengua única, una cultura única, una pàtria única, tot destruint la història que no els interessa preservar.

Heus ací la importància de preservar els topònims, recollir-los com a elements valuosos que són de la nostra identitat i transmetre'ls a les generacions futures.

ENRIC QUÍLEZ I CASTRO
President del Grup de Recerca de Cerdanya